

بررسی پیکره‌بنیاد واژگان و طبقه‌بندی کلاسیک مضامین

اصلی شعر کودک دهه‌ی ۹۰ هجری شمسی

زینب لوافی پور*

جلال رحیمیان**

چکیده

پیکره و بررسی‌های پیکره‌ای امروزه نقش مهمی را در مطالعات ادبی ایفا می‌کنند. پیکره و نرم‌افزارهای پیکره‌ای علاوه بر فراهم نمودن بررسی‌های چندجانبه در یک زبان، امکان تحلیل‌های کمی و کیفی را میسر ساخته و سرعت و دقت پژوهشگران را نسبت به شیوه‌های شمی موجود در گذشته نیز افزایش داده‌است. در زبان فارسی تاکنون پیکره‌ای از کتاب‌های شعر کودک ساخته نشده‌است و اغلب مطالعات شعری در حجم کم و پژوهش‌ها با روش‌هایی غیر از روش‌های پیکره‌بنیاد صورت گرفته‌است. این پژوهش به بررسی پیکره‌بنیاد واژگان پرکاربرد و کم‌کاربرد شعر کودک در دهه‌ی ۹۰ هجری شمسی، چاپ کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و همچنین دسته‌بندی کلاسیک واژگان و مضامین اصلی اشعار پرداخته‌است. این پژوهش با استفاده از نرم‌افزار انتکانک (۲۰۱۹)، به تحلیل واژگان در پیکره‌ای متشکل از ۶۲ کتاب شعر کودک حاوی ۳۸۰۰۰ واژه در سه گروه سنی الف، ب و الف-ب پرداخته‌است. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که تنوع موضوعی واژگان در گروه سنی الف بیش از دو گروه دیگر است و گروه سنی الف-ب از تنوع موضوعی بیشتری نسبت به گروه سنی ب برخوردار است. همچنین مضامین آموزشی در گروه سنی الف و مضامین اجتماعی-اخلاقی در گروه سنی ب، از جایگاه بالاتری نسبت به دیگر

* کارشناس ارشد زبان‌شناسی همگانی دانشگاه شیراز zeinab.lavafi@gmail.com (نویسنده‌ی مسئول)

** استاد زبان‌شناسی همگانی دانشگاه شیراز jrahimian@rose.shirazu.ac.ir

تاریخ پذیرش مقاله:

تاریخ دریافت مقاله:

مضامین شعری قرار دارند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که از واژگان مربوط به طبیعت با فراوانی ۲۱,۹۰٪، اعداد با ۱۵,۳۲٪، خانواده با ۱۳,۶۸٪ و مکان با ۱۲,۵۲٪ استفاده شده است که اغلب این واژگان کلمات ابتدایی، ساده و ملموسی هستند که کودک از بدو تولد با آنها در ارتباط بوده است. مضامین طبیعت‌گرایی و سرگرم‌کننده نیز از پرکاربردترین محتوای شعری در دهه‌ی ۹۰ می‌باشند. در کل شاعران به استفاده از واژگان ساده، ملموس و متناسب با سن کودک که از بار معنایی مثبت و شاد برخوردار هستند، علاقه‌ی بیشتری نشان داده‌اند.

واژه‌های کلیدی: بررسی پیکره‌بنیاد، شعر کودک، شعر کودک دهه‌ی نود، واژگان و مضامین، نرم‌افزار انتکانک

۱. مقدمه

زبان‌شناسی پیکره‌ای بر این باور استوار است که زبان می‌بایست به صورت تجربی تجزیه و تحلیل شود، و از همین راه به تعریف و توصیف آن نیز پرداخته شود (اوکیف و مک‌کارتی، ۲۰۱۰). مک‌انری و هاردی (۲۰۱۲) نیز مطالعه و تحلیل‌های رایانه‌ای در حجم بالایی از داده‌های نوشتاری و گفتاری زبان را زبان‌شناسی پیکره‌ای می‌نامند. پیکره‌های زبانی نمونه‌های متفاوتی دارند که می‌تواند شامل بخشی از یک زبان یا شامل تمامی آن زبان به صورت کامل باشد و قسمت‌هایی از گفتار، واژگان یا موارد خاصی را برای تحلیل‌های گوناگون در اختیار ما قرار دهند (عاصی، ۱۳۷۹).

پیکره و نرم‌افزارهای پیکره‌ای در مطالعات ادبی، شعر و نمایش بسیار کاربرد دارد (اوکیف و مک‌کارتی، ۲۰۱۰). در مطالعات ادبیات کودک با استفاده از روش‌های پیکره‌ای و کمی می‌توان به نتایج دقیق‌تر و صحیح‌تری دست یافت و همچنین دسترسی پژوهشگر، به بخش‌های مختلف از دنیای ادبیات کودک را با سرعت بیشتری میسر می‌سازد. داده‌های موجود و تحلیل آن‌ها می‌تواند برای بسیاری از مطالعات و تحقیقات جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، زبان‌شناسی و مقاصد آموزشی مانند تهیه و تدوین کتاب‌های درسی مفید

واقع شود. همچنین در آگاه‌سازی نویسندگان کودک و منتقدان این حوزه نسبت به کاستی‌ها و کمبودهای شعر کودک تأثیر بسزایی دارد.

برای طراحی پیکره، هدف فرد سازنده از ساخت پیکره بسیار مهم است چراکه اندازه و حجم پیکره مشخص خواهد شد و در این راستا اهداف کلی بهتر می‌توانند خروجی داده‌ها را کنترل نمایند. همچنین تعداد کلمات متن می‌بایست طبق استانداردهای موجود تعیین شود و نمونه‌گیری از تمامی قسمت‌های متن، پیوستگی و انسجام کار را به دنبال خواهد داشت در غیر این صورت با کم و یا بیشتر در نظر گرفتن متون و نیز یکسان نبودن داده‌ها، پیکره از حالت توازن خارج می‌شود. در پایان، داده‌ها باید قابلیت تعمیم‌دهی به زبان را داشته باشند یعنی نماینده‌ی کل و یا بخشی از زبان مورد نظر باشند (ایوانس، ۲۰۰۴).

در بسیاری از موارد استفاده از یک‌سری نرم‌افزارهای رایانه‌ای، انتخاب روش‌های کمی و کیفی را فراهم می‌کند مثل ابزار انتکانک^۶، که همایندی‌ها، تکرار کلمات را نمایش می‌دهد و می‌تواند جنبه‌های مختلفی از یک زبان را به ما نشان دهد (نیلسون، ۲۰۱۳).

هدف پژوهش حاضر ساخت پیکره‌ی کتاب‌های شعر کودک گروه سنی الف-ب، چاپ کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان (به عنوان یکی از مهمترین، قدیمی‌ترین و معتبرترین تولیدکنندگان آثار تخصصی کودک) در دهه‌ی ۹۰ هجری شمسی است چرا که در این دهه داده‌ها جدیدتر و متنوع‌تر هستند و بررسی‌های کمتری بر روی آن‌ها نسبت به دهه‌های گذشته صورت گرفته‌است. همچنین این پژوهش به شناسایی و معرفی واژگان پرکاربرد و کم‌کاربرد اشعار در پیکره و طبقه‌بندی مضامین آثار را به شیوه‌ی کلاسیک (غیر پیکره‌ای)، به‌طور دقیق و علمی در بر خواهد داشت.

۲. پیشینه‌ی پژوهش

در این قسمت به برخی از مطالعات موجود در زمینه‌ی واژگان و مضامین شعر کودک و همچنین برخی از مطالعات پیکره‌ای در ادبیات کودک اشاره می‌گردد.

۱,۲. پژوهشگران ایرانی

جورکش (۱۳۵۴) به بررسی مضامین شعری در کتاب دوم ابتدایی و مجله‌ی پیک کودک پرداخته‌است. او اشاره می‌کند که در برخی از اشعار با اینکه بار عاطفی و تجربه‌های ساده‌ی کودکی وجود دارد اما اکثر انواع شعر (آموزشی، عاطفی، روایی و چیستان) فاقد ارتباط تصویری و عاطفی، قافیه‌های مناسب و ساده نویسی می‌باشند که همین موضوع می‌تواند باعث محدود کردن ذهن کودک شود. همچنین او وجود شعرهای غمگین را به اندازه‌ی شعرهای شاد برای رشد تفکر کودک لازم می‌داند.

زرقانی و عباس‌پور نوغانی (۱۳۸۶) به بررسی محتوای اشعار کودکان الف، ب و ج در دهه‌ی هفتاد پرداخته‌اند. آن‌ها شش مضمون اصلی را از طریق خواندن آثار بدون پیش‌فرض ارائه کرده‌اند. سپس با سنجیدن فراوانی مضامین به این نتیجه رسیده‌اند که مضامین طبیعت‌گرایانه مثل حیوانات در میان گروه سنی (ج) و مضامین سرگرم‌کننده از جمله چیستان‌ها و بازی‌ها در گروه سنی (ب) بیشترین جایگاه را به خود اختصاص داده‌اند، اما به ترتیب مضامین آموزشی، علمی و تربیتی-اخلاقی کمترین محتواها را در برمی‌گرفته‌است.

استادزاده (۱۳۹۱) به بررسی محتوای اشعار کودکانه‌ی پروین دولت‌آبادی با توجه به دو کتاب مطرح او پرداخته‌است. او محتوا و مضامین شعری وی را به ترتیب به شش دسته‌ی اصلی مضامین طبیعت‌گرایی، سرگرم‌کننده، اجتماعی-سیاسی، دینی، علمی-آموزشی و اخلاقی-تربیتی تقسیم نموده‌است.

سنگری و ارشادی‌فر (۱۳۹۳) به دسته‌بندی و بررسی محتوایی اشعار کودکان گروه سنی الف، ب و ج در دهه‌ی هشتاد پرداخته‌اند. آن‌ها با بررسی بیش از هزار اثر با توجه به محتوای بارز و نمایان اشعار آن‌ها را به هشت بخش تقسیم کرده‌اند. آن‌ها به این نتیجه

رسیده‌اند که فراوانی مضامین طبیعت‌گرایانه پرکاربردترین و در آخر تخیلات کودکان و انقلاب اسلامی از کم‌کاربردترین مفاهیم می‌باشند. در این بین نیز موضوعات اجتماعی، سرگرمی، علمی و اخلاقی قرار می‌گیرند که بیشتر این اشعار به گروه سنی الف و ب مربوط می‌شود.

علیمی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای مضامین شعر کودک در دهه‌ی هشتاد را بررسی نموده‌است. او ابتدا مضامین را به شش بخش کلی تقسیم کرده‌است سپس با تحلیل آن‌ها به این نتیجه دست یافت که مضامین طبیعت‌گرایی (به ویژه حیوانات) بیشترین توجه را به خود اختصاص داده‌است و کمترین درصد فراوانی، مضامین تربیتی-اخلاقی است. در این بین مضامین اجتماعی، سرگرمی، دینی و آموزشی قرار دارند.

محمدی‌رفیع (۱۳۸۴) با سنجش میزان سختی لغات، افعال و ترکیب‌های فعلی در سه شعر متفاوت با موضوعی یکسان به این نتیجه دست می‌یابد آنچه برای کودک مهم است نحو کلام و قافیه‌بندی عالی نیست بلکه شعر می‌بایست به دریچه‌ی دید کودک و واژگان قابل درک متناسب با سن او نزدیک‌تر باشد. او شاعر را ملزم به استفاده از واژگانی می‌داند که متناسب با گروه سنی کودک و زبان همه‌ی کودکان کشور باشد.

ابراهیمی و سلاجقه (۲۰۱۶) به تحلیل و مقایسه‌ی مضامین طبیعت‌گرایانه در حدود دو هزار و پانصد شعر مدرن کودکان ایرانی و انگلیسی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد این دو گروه علاقه‌مندی زیادی به موضوعات طبیعت‌گرایانه و محیط زیست دارند، اما شعرهای فارسی دارای موضوعات قدیمی و کلیشه‌ای تری هستند.

محرمی و همکاران (۱۳۹۶) به بررسی مضامین دو مجموعه شعر از محمود کیانوش پرداخته‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که کیانوش در اشعارش از مضامین متنوعی به ترتیب چون طبیعت‌گرایی، اخلاقی، سرگرمی، آموزشی، دینی و سیاسی-اجتماعی استفاده کرده‌است. او در گروه سنی الف و ب بیشتر بر مضامین سرگرم‌کننده و در گروه سنی ج و د بر مضامین طبیعت‌گرایی تکیه کرده‌است که خود نشان از اهمیت سن مخاطب در کارهای کیانوش دارد.